

В. Локтєв, академік НАН України, академік-секретар Відділення фізики і астрономії НАН України:

«Якщо говорити про осучаснення керування Академією, то варто розглянути приклад... CNRS (Національний центр наукових досліджень Франції. – Ред.), який кілька років поспіль упевнено посідає перше місце у світі серед наукових організацій за всіма наукометричними показниками. Так от, у CNRS наукові питання передано Комітету з наукових досліджень. Здавалося б, це не що інше, як Президія НАН України, але лише частково, оскільки більше половини членів Комітету – це представники всього наукового співтовариства, а не тільки члени-кореспонденти, академіки чи директори. Комітет опікується не лише роботою установ, а й діяльністю їх співробітників і на основі отриманих даних кожні п'ять років складає рекомендації щодо перспектив відповідних досліджень і необхідності їх виконання чи продовження.

Аналогічно до нашої Президії Комітет складається з секцій (щось на кшталт відділень) і підпорядкований Науковій раді, в якій не менше третини персонального складу – це іноземні вчені, а також є представники промисловості та бізнесових кіл. Наукова рада приймає рішення, спираючись на висновки Комітету, але ключові питання – бюджет, власність, штат, найдорожче обладнання – перебувають у віданні Адміністративної ради, до складу якої входять обрані представники всіх категорій співробітників CNRS, чиновники з Міністерства науки і вищої освіти, представники соціальних і економічних служб. Нарешті, умови, в яких здійснюються наукові дослідження, розглядає Технічна рада, яка наполовину складається з представників адміністрації CNRS, а іншу становлять обрані особи з установ. До кожної ради можна бути обраним лише один раз і лише на чотири роки, проте більшість людей, схильних до науково-організаційної роботи, проходять через кілька рад. Загалом така, на перший погляд громіздка, структура дає змогу забезпечити баланс між експертними та наукометричними оцінками, а також, що дуже важливо, враховувати думку рядових, у тому числі молодих, співробітників CNRS. Тим самим уникають керівництва з лише одного центру.

У нас подібна «система стримувань і противаг» як необхідна умова ефективної роботи такої великої інституції, як Академія, могла б, наприклад, передбачати створення певного достатньо незалежного органу, що відслідковував би діяльність, зокрема фінансову, Президії НАН України, відділень та інститутів. Це можуть бути ревізійні комісії різних рівнів, члени

яких обираються науковими колективами. Правила створення, робота і права таких комісій мають бути прописані у Статуті НАН України.

Говорячи про CNRS, цікаво також згадати, що, попри успішну за всіма показниками роботу (у тому числі Нобелівську премію 2012 р.), його вчені нещодавно ледь відбилися від спроб уряду Н. Саркозі реформувати цю організацію. Уже згадувалося, що CNRS за структурою дуже подібний до НАН України. Так от, головною метою реформування було примусити науковців приписатися до тих чи інших університетів. Справа в тому, що одна з найпривабливіших особливостей CNRS полягає саме в тому, що його співробітники є власниками своєї посади, яку можуть безперешкодно переводити з однієї установи в іншу, якщо, на їх думку, там вони матимуть кращі умови для роботи. При цьому це стосується як Франції, так і її заморських територій, тобто є з чого обирати. Крім того, члени CNRS не зобов'язані викладати і роблять це лише за бажанням. Така автономія і мобільність з можливістю зосередитись лише на науковій роботі є предметом заздрості майже всіх європейських учених. І саме вона викликала невдоволення президента Франції. Крім того, реформою планувалося розділити CNRS на кілька конкуруючих структур. Однак французи добре знають, як боротися за свої права. Потужна кампанія в пресі проти дій уряду змусила його відмовитися від своїх намірів, хоча косметичних переробок уникнути не вдалося, щоб і президент зміг зберегти своє обличчя, але нічого істотного не сталося.

Загалом ми маємо більш прискіпливо аналізувати нашу роботу, і в Академії вже активно обговорюють ініціативу запровадження системи оцінювання діяльності інститутів. Нині у світі бал править цифра, нею користуються, коли хочуть встановити надбавки або рейтинг учених. Бібліометричний підхід для оцінювання вчених давно і, слід визнати, успішно застосовують у багатьох країнах, а лідером завжди була Велика Британія, чю систему атестації науковців і було перенесено в інші країни. Головним її критерієм є не кількість, а якість публікацій, але якість, встановлена експертами.

Не буду приховувати, я був прибічником цифрових показників, але англійці, що мене здивувало, нині відмовляються від старої системи і з цього року почали вводити нову. У ній якість робіт також встановлюється експертами і використовується так званий імпакт, однак не журналів, а самих робіт. За 11 років використання старої системи англійці визнали, що кількість цитувань не є надійним показником, особливо для нових, проривних робіт. Крім того, вони зазначають, що формальний критерій руйнує наукову мотивацію. Справжню цінність роботи має характеризувати імпакт, тобто

вплив дослідження на світ і науку чи, скажімо, перспектива результату потрапити до підручників. Учених питання імпаکتу дратують, але експерти представляють суспільство, платників податків, які хочуть знати, на що витрачено їхні кошти. Тому до експертних комісій залучають представників громадських організацій, а також ЗМІ.

Цікаво, як враховується кількість робіт. Щоб зберегти здорову мотивацію до продуктивності, пропонується враховувати її опосередковано, а саме: кожний дослідник на свій розсуд надає до експертної комісії не всі роботи за певний період, а чотири-п'ять найкращих, скільки ж робіт було загалом, нікого не цікавить. Коли їх менше, то це погано, однак не смертельно, якщо роботи або навіть одна робота отримують високий імпакт. Тоді можеш мати чотири роботи, а хтось 24, проте кількість нічого не додає. Це робиться для того, щоб учені штучно не дрібнили публікації, на що вони мастаки. За новою британською системою всі науки поділяють на дві групи – одна, де наукометрію не застосовують узагалі, і друга, де її використовують з обмеженнями. Перша група охоплює математичні, гуманітарні, суспільні науки, друга – науки про життя, про Землю, хімію, фізику, економіку. «Обмеження» означають, що цифрові показники є лише одним із параметрів оцінювання. Саме так сьогодні пропонується зробити і в нашій Академії, вважаючи, що цифрові дані не можуть бути визначальними.

Звичайно, Україна не Велика Британія, однак якщо там, на основі набутого досвіду з використання системи оцінювання, імпакт-фактор журналу або цитат-індекс вважають недостатньою характеристикою наукової роботи чи дослідника, то ми маємо звернути на це увагу. Як пишуть самі англійці, «наука – одна з найбільш змістовних сутностей у світі, і зведення досягнень учених до певного числа вносить у творчу роботу велику спокусу профанації». Крім того, у «Віснику НАН України» (№ 1, 2014) уже йшлося про інтерв'ю Нобелівського лауреата з фізіології і медицини 2013 р. американця Р. Шекмана газеті The Guardian, в якому він закликає бойкотувати журнали Science, Nature, Cell. На думку Р. Шекмана, ці видання більше занепокоєні просуванням власних брендів і вартістю передплати, ніж якістю публікацій.

Відверто кажучи, дізнатися про таке мені було дивно і несподівано. Хоча на своє виправдання скажу, що результати дослідження, яке проводилося в Інституті фізики конденсованих систем, щодо аналізу і порівняння різних підходів до оцінювання наукової діяльності говорять про те, що висновки, зроблені за бібліометричними даними, принаймні у фізиці, практично збігаються з експертними.

Що впливає зі сказаного? Лише те, що якщо спиратися на думку експертів, то їх потрібно вибирати серед найповажніших і високоморальних колег, висновки яких не піддаватимуться жодним сумнівам. Хоча зібрати і порівняти цифри набагато простіше з погляду організації процесу» *(Локтєв В. Що день грядущий нам готує? // Вісн. НАН України. – 2014. – № 6. – С. 82–84).*